

AUTEUR : K W E E S W A H C I A T

WOONHULP EN BOUWHULP: EEN SOCIAAL-TECHNISCH INSTRUMENTARIUM

De Studiedag over 'Ontwerpen voor Wonen Nu en In de Toekomst' op 6 februari 1985 is in minstens drie opzichten van betekenis:

- . als historische tijdopname,
- . als inventarisatie van actuele problemen, aangedragen oplossingen en daarbij opgedane ervaringen,
- . als poging om de uit historische ontwikkelingen gerezen problemen en hun behandeling door bouwkundigen in een integraal maatschappelijk kader kritisch te evalueren en te verantwoorden.

Op het laatste aspect willen we hier nader ingaan en een aanvullend commentaar geven.

Er tekent zich een duidelijke maatschappelijke stellingname af. De architecten die hier aan het woord komen wijzen het bouwen voor een anonieme markt af en kiezen bewust voor sociale woningbouw, het ontwerpen van woningen voor een sociale markt, het bouwen voor minder bevoorrechte maatschappelijke groeperingen, het verlenen van woonhulp en bouwhulp aan deze groepen ter ondersteuning van hun maatschappelijke emancipatie en ontplooiing, voor interdisciplinaire samenwerking met andere 'externe deskundigen' die bewonersorganisaties als doelgroep adviseren en ondersteunen.

Bij dit alles staat één gedachte voorop: het wonen is een primaire menselijk-maatschappelijke basisbehoefte, waarin nog steeds, ondanks toegenomen welvaart, voor bepaalde groepen onvoldoende wordt voorzien.

Tot de basisbehoeften kunnen we rekenen: voedsel, kleding en onderdak, gezondheidszorg en sanitaire voorzieningen, onderwijs en werkgelegenheid als mogelijkheden voor persoonlijke en maatschappelijke ontplooiing ¹⁾. Het gaat om collectieve voorzieningen, waar mensen individueel en in groeps- of gezinsverband van kunnen profiteren. Aan deze basisbehoeften moet minimaal worden voldaan wil er van een menswaardig bestaan sprake zijn. In primitieve samenlevingen is de zorg voor voeding, kleding, behuizing, gezondheid een zaak van gemeenschappelijke zelfvoorziening door een zekere mate van arbeidsverdeling. Naarmate de beschaving en de economisch-technische ontwikkeling voortschrijden komen maatschappelijke lagen verder uit elkaar te liggen en wordt vooral de machtsongelijkheid groter. Ook in het patroon van behoeften treedt er een duidelijke scheiding op. Tegen het eind van de 20e eeuw is de wereldsituatie zo, dat voor ruim een derde van de wereldbevolking, in de arme landen van de Derde Wereld en ook binnen de rijke landen van Noord-Amerika en West-Europa, aan de redelijke vervulling van basisbehoeften niet wordt voldaan, terwijl een ander deel zich bijna mateloos kan overgeven aan luxe verlangens.

Een van de redenen voor deze ongelijkheid is dat het bouwen in het industriële tijdperk een zaak is geworden van bouwondernemingen voor wie het winstmotief een belangrijke faktor is. Het bouwen van woningen voor financieel minder draagkrachtigen is zelfs met aanzienlijke subsidies minder aantrekkelijk. Voor ambitieuze architecten is aan het ontwerpen van monumentale gebouwen meer eer te behalen. Voor collectieve fondsen zijn grote complexen als groothandelscentra, pretparken, casino's beleggingsobjecten waar rendementen van te verwachten zijn. Een voorstel van de wethouders van de vier grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht om een bescheiden deel van de pensioenfondsen te besteden aan stedsvernieuwing om de verloedering tegen te gaan vond politiek geen genade ²⁾.

Toch is juist de verpaupering en verloedering van binnensteden een voorwerp van toenemende zorg van sociologen, planologen en stedenbouwkundigen ³⁾. Dat het wonen als maatschappelijk vraagstuk nog steeds problemen levert, ondanks ruim 80 jaar Woningwet en Volkshuisvesting, is een uiting van politieke onmacht en een uitdaging om nog integrale samen te werken. Sociale woningbouw kan wel degelijk in het industriële tijdperk een beslissende bijdrage leveren in de totale aanpak van de voorziening van basisbehoeften. Architecten kunnen hierin een rol spelen, wanneer ze enerzijds hun maatschappelijke optiek en belangstelling verbreden en anderzijds zich toeleggen op konkrete lokale problemen van plaatselijke bewonersgroepen en samenwerken met verantwoordelijke lokale bestuurders. Zowel die maatschappelijke verruiming als de lokale toespitsing en konkretisatie komen beide in de beschouwingen op de studiedag duidelijk naar voren.

De woonbehoefte wordt mede bepaald door veranderingen in de wooncultuur, door verschuivingen in de sociale verhoudingen, door de veranderende opbouw van het gezin, door de veranderende rol van mannen en vrouwen buitenshuis en binnenshuis, door verschuivingen van arbeid en vrije tijd, door de hele stedelijke entourage, door het toenemende verkeer, de bereikbaarheid van winkels en cultuurcentra, door de beschikbaarheid van welvaartsvoorzieningen, door de veelzijdigheid van sociale kontakten en de toevallige of geplande samenstelling van de plaatselijke bevolking. Sociale planning en ruimtelijke ordening, of juist het ontbreken daarvan, spelen een belangrijke rol. De stad is een complexe concentratie van levende, wonende, werkende mensen met uiteenlopende interesses en strevingen. De lokale concentratie wordt mogelijk gemaakt door organisatie en strategische planning van economie en technologie. Maar economie en technologie hebben juist een wereldwijde werkingssfeer. Er is een interdependentie tussen de lokale faciliteiten en beperkingen van het leven en wonen in de stad en de ongelijke en tegenstrijdige economisch-technologische

ontwikkelingen in de wereld. Zeker voor Rotterdam als wereldhavenstad

Stadsvernieuwing moet zorgvuldig worden gepland, zowel in de ruimtelijke ordening als in de fasering van sanering en herontwikkeling. Bij het bouwen voor de buurt zijn er konkrete maatschappelijke doelgroepen die al in een vroeg stadium in het vernieuwingsproces kunnen worden betrokken. Voor het opknappen en renoveren van oudere buurten is niet alleen veel zorg en financiële steun nodig. Het herstel kan niet los worden gezien van het plannen van een gezond en evenwichtig sociaal-ekonomisch klimaat voor de stad als geheel. Het gaat niet alleen om de woning zelf maar om de stedelijke woonomgeving en de maatschappelijke kontekst van het wonen, leven en werken. De plaatsgebondenheid van het wonen hangt samen met buurtekonomie, plaatselijk werkgelegenheid, kultuur en leefstijl van de samenwonende bevolking, de waarde van het totale leefmilieu.

Bouwen voor de buurt is meer dan beschikbare woningen opleveren waar gegadigden een keus uit kunnen maken. Waar het gaat om sanering en integrale vernieuwing van een buurt, zijn de bewoners de eerste en direkt belanghebbenden. Het gaat om hun leef- en ontplooiingskansen. In het totale vernieuwingsproces moeten zij tot participatie en zelfwerkzaamheid, organisatie en zelfontplooiing gestimuleerd worden. Het architektonisch ontwerpen als 'externe deskundigheid' krijgt pas in het gezamenlijk overleg en de wederzijdse inleving met direkt betrokken bewoners praktische zingeving en vormgeving. In deze zin staat 'bouw hulp' niet los van 'woon hulp', maatschappelijke welzijns hulp en sociaal-educatieve begeleiding.

Op zijn beurt moet de bouwkundige ontwerper een maatschappelijk leerproces doormaken. Hij doet ervaringen op die vertaald kunnen worden in sociaal-technische instrumenten, die voor andere deskundigen en voor de doelgroepen praktisch bruikbaar zijn. Dat instrumentarium is ook dienstig in het bouwkunde-onderwijs. In die zin kunnen de inzichten en ervaringen van de studiedag nuttige aanzetten leveren

Bouw hulp en woon hulp bestaan uit twee onderling samenhangende onderdelen:

- . op konkrete, praktische problemen gerichte eenmalige onderzoekprojecten, die in interdisciplinaire samenwerking met verschillende 'deskundigen' en met bewonersorganisaties en lokale autoriteiten voorbereid, uitgevoerd en gerapporteerd worden, en
- . het ontwikkelen van verder reikende plannen, strategieën, sociaal-technische instrumenten ten dienste van een integraler veranderingsproces.

Het eenmalige werk boogt ook duurzame resultaten voor de cliënten. De kritische stellingname, die blijkt uit de dienstbaarheid aan sociaal zwakkere groepen, komt ook in de wijze van werken tot uit-

drukking. Aan het bouwkundig ontwerpen worden drie eisen gesteld: controleerbaarheid, strategische uitwerking en kultuurkritische/maatschappijkritische stellingname. De concrete, eenmalige onderzoeksprojecten staan daarom niet los van elkaar. Het deelnemen aan opeenvolgende projecten maakt voor de bouwkundige een sociaal leerproces uit. Behalve uit de eigen ervaringen kan de bouwkundige ook leren van de ervaringen van anderen. In Amerika heeft de 'stedelijke crisis' al in de jaren '50 en '60 tot integrale planning-voor-mensen en stadsvernieuwing, gericht op bestrijding van armoede, segregatie, rassenonlusten, geleid. People and plans van Herbert J. Gans is nog steeds een bron van inspiratie ⁴⁾.

Voor de ontwikkeling van sociaal-technische instrumenten hebben we te maken met drie 'systeemelementen': menselijk, maatschappelijk, materieel. Het zijn mensen die problemen hebben, waarover ze moeten communiceren en te rade gaan bij autoriteiten en deskundigen. Omgekeerd hebben de deskundigen moeite met hun taal en idioom, ideeën en bedoelingen. Communicatie, samenwerking, solidariteit zijn beslissend in de menselijk-maatschappelijke systeemsamenhang bij het hanteren en ontwikkelen van sociale instrumenten. Wat bouwers ontwerpen en helpen realiseren is de materiële kontekst, de stedelijke woonomgeving waarin mensen samen-leven en samen-werken. Het gaat niet alleen om stadsvernieuwing maar ook om systeemvernieuwing. De materiële stadvernieuwing maakt deel uit van de integrale systeemvernieuwing. De sociaal-technische instrumenten zijn dus als het ware subsystemen, die worden ingepast in de systematische strategie van de stadvernieuwing en maatschappijkritische verandering van de samenleving.

Terwijl de systeemkritische bouwkundige lokaal bezig is met concrete problemen van concrete bewonersgroepen, is hij sociaal-plano-logisch en sociaal-historisch ruimer georiënteerd. Bij stadvernieuwing en systeemvernieuwing haakt hij aan bij een sociaal-emancipatorisch streven waar hij mee sympathiseert. Het is dit sociaal-emancipatorisch streven ~~dat~~ hij wil ondersteunen en materieel en sociaal wil 'onderbouwen'. In eenmalige projecten van bouwhulp en woonhulp gaat hij enqueteren, inventariseren, registreren, ruimtelijk en procesmatig situeren. Om de resultaten en effecten van de hulp duurzamer te maken kan hij de enquetering structureren tot een bruikbaar registratiesysteem van verwante problemen, oplossingen, strategieën. Zo'n registratiesysteem is ook dienstig als bewakingssysteem voor de controle van woonlasten, voor de tijdige signalering van nieuwe problemen, voor duurzaam onderhoud en kwaliteitsbeheer. Tegelijk zal zo'n inventarisatie en registratie gebruikt kunnen worden als instrument in de plan-en-ontwerpfase, waardoor het planproces beter

kan worden afgestemd op de fasen van gebruik en beheer.

Naast de tijddimensie is de ruimtedimensie van belang. De ruimte-indeling (interne ruimte) kan veel efficiënter en flexibeler worden benut in samenhang met de woon-en-leefstijl, bv. kollektief wonen, woon-werkgroepen. De ruimtelijke ordening (externe ruimte) kan bij stadsvernieuwing beter rekening houden met trends naar lokale economi lokaal geïntegreerd wonen-werken, produceren-konsumeren-dienstverlehe Mannen, vrouwen, kinderen kunnen binnen zulke lokaal geïntegreerde gemeenschappen gelijkwaardiger binnenshuis en buitshuis actief zijn en met elkaar samen-eleven.

Wonen als basisbehoefte kan met zo'n sociaal-technisch instrumen-tarium beter worden onderkend en materieel, economisch-technologisch worden ondersteund. Het bouwkundig ontwerpen is dan tevens een bij-drage aan het gezamenlijk en kritisch-verantwoordelijk bouwen aan een leefbare toekomst.

Kwee Swan-Liet

1. Hans Singer, Technologies for basic needs. ILO Geneva 1977.
2. Jan Schaefer e.a., Plan voor de steden. De Trommel Amsterdam 1981.
3. Thomas Blair, The international urban crisis. Paladin 1974.
H.Klotz & J.W.Cook, Conversations with architects. Praeger NY 1973.
De grote stad. Publikatie Ned.Gesprekscentrum. Baarn 1980.
H.Priemus, Bouwen en Wonen. Staatsuitgeverij 1970.
4. Herbert J.Gans, People and plans. Essays on urban problems and solutions. Basic Books 1968. Abridged, Pelican 1972.
Robert Goodman, After the planners. Simon & Schuster/Pelican 1972.
John F.Turner, Housing by people. London (Merion Boyars) 1976.
Ned.vert. Menselijk wonen, anders wonen. Baarn, Wereldvenster 1978.
H.van der Drift, Het wonen en zijn (therapeutische) waarde.
Lochem, Tijdstroom 1975.

Verder zijn voor het onderwerp van belang:
Sporen van een nieuwe wooncultuur. Humanitas Amsterdam (J.W.Brouwer-straat 16) 1983.
Leesbundel Vrouwen bouwen en wonen. Utrecht 1983